

UDC 26:26-832

THE ORIGINALITY OF ZIONIST IDEAS IN THE TEACHINGS OF THE HASIDIC RABBI YISSACHAR TEICHTAL

Ihor Turov

DSc (History)

I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine

8, General Almazov St., Kyiv, 01011, Ukraine

turov1966@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-7667-690X

R. Issachar Teichtal was one of the few representatives of the Orthodox community of the first half of the 20th century, who became supporters of the idea of a mass return of Jews to the land of Israel, and active cooperation with secular groups for the realization of this goal. The subject of the correspondence of his views to the concepts of religious Zionism was thoroughly investigated in the works of H. Hershkovich, D. Reiser, M. Inbari, and others. However, the problem of the development of R. Issachar's revolutionary ideas in the context of the teaching of Hasidism, of which he was a follower, definitely needs further research.

According to the views of R. Teichtal, the liberation of the Jewish people should be carried out naturally. That is, one should not wait for the appearance of the messiah, who will perform all kinds of miracles with God's help. People have to organize themselves, ensure their own relocation to the historical ancestral homeland, turn a desert into a blooming garden, develop housing and production. In general, the plan of R. Issachar relies on the examples of programs of contemporary secular political movements. On the other hand, he interprets this kind of activity as a spiritual practice described in the works of the leading kabbalists and teachers of Hasidism. Our author claims that the development of the Holy Land leads to the restoration of harmony in the divine pleroma.

The works of the founders of Hasidism, well known to our author, also preached the idea of the exceptional importance of serving the Lord during daily work. This was one of the most significant differences between their teachings and the views of the traditional rabbinical elite.

The teaching of R. Teichtal about the role of tzaddiks in the decisive times of the national liberation struggle deserves special attention. It actually consists of three separate concepts: 1. The main tzaddiks of the generation cannot lead the development of the land of Israel because their participation would cause insurmountable opposition from the forces of darkness; 2. The role of the tzaddiks in the matter of returning to the historical homeland is actually performed by the souls of great righteous people of the past; 3. The role of tzaddiks in modern conditions is performed by simple secular workers who build up the land of the ancestors. The last thesis, according to the author of the article, is not a rhetorical exaggeration. R. Issachar believed that it was a real state of affairs.

In the conclusions, it is noted that R. Teichtal should be recognized as one of the leading ideologists of neo-Hasidism.

Keywords: Hasidism; Judaism; Kabbalah; mysticism; nationalism; R. Issachar Teichtal; Transcarpathia; tzaddiks; Zionism

І. В. Туров

СВОЄРІДНІСТЬ СІОНІСТСЬКИХ ІДЕЙ У ВЧЕННІ ХАСИДСЬКОГО РАБИНА ІССАХАРА ТЕЙХТАЛА

Вступ

Р. Іссахар Тейхтал, безперечно, є одним з найцікавіших релігійних мислителів першої половини ХХ ст. Він став уособленням виняткового випадку, коли прибічник хасидизму, не полишаючи табір рабинської ортодоксії, став, проте, палким ідеологом співпраці з усіма можливими світськими рухами задля реалізації мети повернення єврейського народу на Землю Ізраїлю. Такий стан справ, звичайно, сприяв увазі дослідників до його особистості і творчості. І. Гершкович присвятив цій статті докторську дисертацію. Згідно з його висновками, писання р. Тейхтала містять багатозначну ідеологію різних його переконань, які змінювалися протягом життя. Ідеї пошуку прихистку для євреїв під час жорстоких переслідувань сусідять у нього з концепціями потреби наближення вірянами приходу месії та доктринами сучасного націоналізму. Серед останніх містяться положення, близькі до ідеології сіонізму [Hershkowitz 2009, 260–261]. Д. Рейзер переконливо доводить перехід р. Тейхтала в останні роки життя на позиції сіонізму [Reiser 2016, 129–147]. М. Інбарі загалом поділяє ці висновки [Inbari 2017, 322]. Він також чітко визначає принципovu розбіжність поглядів р. Іссахара з тими, які проповідував авторитетний цадик р. Хаїм Елазар Шапіра [Inbari 2017, 324].

Отже, тема розробки р. Тейхталом концепцій єврейського національно-визвольного руху знайшла досить розлоге відображення в наукових працях. З іншого боку, слід зазначити, що питання того, як вони співіснували в його творах із провідними положеннями вчення хасидизму, дотепер залишається майже зовсім не розробленим. Проте ця проблема є важливою як з погляду історії руху послідовників Бешта, так і, у більш загальному плані, для аналізу шляхів переосмислення змісту засадничих текстів юдаїзму їхніми адептами в сучасному світі. Це своєю чергою пояснює актуальність пропонованого дослідження.

Р. Іссахар Тейхтал народився в 1885 р. в угорському містечку Надьхаласі, розташованому в 60 кілометрах від сучасних західних кордонів Закарпатської області України. Він походив з відомої рабинської родини. Його батьки належали до хасидського двору Цанз [Teichtal 2013, 351], центром якого було місто Новий Сонч на Півдні сучасної Польщі, звідки власне походила родина Тейхталів. Згаданий рух послідовників Бешта очолювала відома династія цадиків Гальберштамів, які мали велику кількість прибічників серед євреїв Галичини та Закарпаття. У віці 14 років Іссахар Тейхтал вирушив до міста Тарнова, де навчався у клойзі¹ цанзівських хасидів. За рік поїхав вчитися до р. Шалома Давида Унгара, відомого знавця рабинської письменності і цадика хасидів міста Жабна². У 1905 р., коли йому виповнилося 20 років, Іссахар Тейхтал вступив до єшиви міста Хуста [Teichtal 2013, 352–353; Inbari 2017, 312], яка на той час перетворилася на один з найавторитетніших рабинських навчальних закладів Угорщини. Високий рівень освіти цієї талмудичної школи забезпечував її видатний голова р. Моше Грінвальд. Останній, хоча й походив з родини прибічників традиційного рабинізму, у молодому віці свідомо вирішив стати хасидом і став відвідувати галицьких цадиків Белза, Надвірної та Сеняви³. Не в останню чергу внаслідок цього р. Тейхтал став великим шанувальником белзьких адморів⁴, особливо р. Іссахара Дова Рокеаха (1851–1926), якого він вважав одним з найвидатніших серед цадиків [Teichtal 2013, 238]. Варто зазначити, що р. Іссахар Дов мав чималий вплив на хасидів Закарпаття і під час Першої світової війни якийсь час мешкав у Мукачеві.

У 1921 році р. Іссахар Тейхтал був призначений головою рабинського суду міста П'ештян на Заході Словаччини. У той час там мешкала одна з найбагатших і найвпливовіших єврейських громад регіону. Такий стан справ був обумовлений тією обставиною, що згадане місто було популярним курортом. Його щорічно відвідували велика кількість цадиків і впливових рабинів. З багатьма з них у р. Іссахара Тейхтала склалися дружні стосунки та налагодилася тривала творча співпраця. Серед цих духовних лідерів був видатний очільник хасидів Закарпаття р. Хаїм Елазар Шапіра з Мукачева [Teichtal 2013, 356]. Вони багато разів зустрічалися і тривалий час активно листувалися. Мукачівський ребе вважав голову рабинського суду з П'ештян одним з найвидатніших знавців Тори і радився з ним щодо тлумачень священного закону [Teichtal 2013, 356]. Своєю чергою р. Іссахар Тейхтал підніс ребе Шапіру як одного з найвидатніших цадиків покоління. Він також палко підтримував вороже ставлення мукачівського ребе до руху, спрямованого на колонізацію Святої Землі задля створення там єврейської держави [Inbary 2017, 315; Reiser 2016, 121].

У 1930 році р. Тейхтал заснував у П'ештянах ешиву та очолив її. У ній навчалося близько 50 студентів. Згідно зі спогадами сучасників, уроки р. Іссахара вирізнялися глибоким знанням рабинської письменності, майстерністю викладання, відданістю традиції і людяним ставленням до учнів [Teichtal 2013, 357–362]. У своїх повчаннях ребе закликав шанувати як провідників традиційної рабинської науки, так і очільників громад послідовників р. Ісраеля Баал Шем Това [Inbary 2017, 313]. Він часто покликався на р. Леві Іцхака з Бердичева, р. Елімелеха з Лежайська, р. Шнеура Залмана з Ляд, р. Пінхаса з Корця та інших видатних фундаторів хасидизму. Багато разів р. Тейхтал згадує також і впливових цадиків, що були його сучасниками. Насамперед йдеться про р. Хаїма Елазара Шапіру, р. Іссахара Дова Рокеаха, Йоеля Тейтельбойма Сатмарського⁵, адморів Цанза і Сеняви. Він щиро поділяв погляди найбільш консервативних рабинських кіл Східної Європи. Цю ситуацію радикально змінили трагічні події Голокосту євреїв, організованого гітлерівським режимом. Незліченна кількість усіх можливих бід, що обрушилися на єврейське суспільство, змусила р. Тейхтала присвятити всі свої сили пошуку відповідей на питання, який сенс має теперішній жахливий перебіг подій і як не допустити остаточного винищення власного народу. Тодішній стан справ приводить його до визнання потреби повернення усіх євреїв, незалежно від їхніх релігійних та світоглядних переконань, на історичну прабатьківщину. Це повернення має здійснитися не шляхом якогось надприродного дива, а внаслідок людської самоорганізації. Починати реалізацію цього проекту треба терміново.

У 1942 р., побоюючись вторгнення нацистів у Словаччину, р. Іссахар тікає до Будапешта, де протягом року завершує написання та видає книгу “Ім га-банім сімха” (Мати, що радіє за синів), у якій докладно викладаються та обґрунтовуються вищезгадані ідеї. У 1944 р., коли спецслужби Третього Рейху розпочали знищення угорських євреїв, р. Тейхтал повернувся до Словаччини, сподіваючись, що там переслідування вже припинилися. Проте його було заарештовано та відправлено до Аушвіца. За одними свідченнями, він загинув саме там, за іншими – під час депортації до Німеччини на початку 1945 р.

Але вчення р. Тейхтала не було забуте в єврейському релігійному середовищі. Після Другої світової війни книга “Ім га-банім сімха” тричі перевидавалася мовою оригіналу та двічі перекладалася англійською мовою. Вона стала одним із класичних творів релігійного сіонізму. Здобула кілька позитивних відгуків з боку відомих ортодоксальних рабинів, які загалом вороже ставилися до сіоністських концепцій. Син р. Тейхтала подарував згаданий твір найвпливовішому хасидському цадіку другої половини ХХ ст., голові ХаБаДу ребе Менахему Мендлу Шнеерсону зі словами:

“Це книга, яка потрясла світ” [Teichtal 2013, 359]. Цікаво, що на початку ХХІ ст. ортодоксальне товариство Кдушат Ціон (Святість Сіону), до якого входять як представники традиційного рабинізму, так і хасиди, почало продавати книгу “Ім габанім сімха” у своїх крамницях з великими знижками, щоб вона була доступна широким колам вірян.

Наведені факти біографії р. Іссахара Тейхтала красномовно свідчать на користь двох тверджень. По-перше, незважаючи на те що р. Іссахар Тейхтал народився в Угорщині, а більшу частину життя прожив у Словаччині, він був щільно пов’язаний з хасидською спільнотою Закарпаття та відіграв помітну роль у розвитку її вчення. Тому він, безумовно, може досліджуватися в контексті історії хасидизму в Україні. По-друге, р. Іссахар Тейхтал, безперечно, належить до кола релігійних мислителів, які не лише визначали історичний світогляд і політичні переконання людей свого покоління, а й далі впливають на сучасну спільноту релігійних євреїв.

Поєднання ідей модерного націоналізму та сіонізму з єврейською містикою у вченні р. Тейхтала

Як вже зазначалося вище, наприкінці життя р. Іссахар Тейхтал радикально переглянув свої погляди щодо засобів визволення єврейського народу з багатовікового вигнання та повернення його на історичну прабатьківщину. Задля з’ясування змісту та значущості нових концепцій р. Тейхтала треба сказати кілька слів про його попередні переконання. Найбільш цілісно і чітко вони сформульовані у статті, яка була надрукована в 1936 р. в мукачівській газеті “Їдише Цайтунг”. Пізніше ця стаття увійшла до збірника промов і листів релігійних діячів, присвяченого питанню ставлення до сіоністського руху та колонізації Святої Землі, який був виданий за ініціативою р. Хаїма Елазара Шапіри [Inbary 2017, 315; Reiser 2016, 121]. Там р. Тейхтал, зокрема, зазначає:

Відомо, що Земля Ізраїлю, яка у висотах небесних⁶, є таємною сутністю Сіону⁷ та Єрусалима (земних). Їх оточують кліпот (шкаралупи)⁸, що називаються “необрізаними”, бо навколо гори Сіон перебувають Есав⁹ та Амалек¹⁰. І в наш час, коли на порядку денному стоїть розбудова Землі Ізраїлю, слід кожному сину Ізраїлю вивчати це, щоб дістати хоч якесь розуміння того, що таке справжня Земля Ізраїлю. Нехай будуть для тебе знаком слова: “Це земля, яка зжирає тих, хто живе на ній” (Чис. 13:32). Бо вона нищить тих, хто бажає жити на ній у спокої і лише активно поїдати її плоди... Бо забруднення заходить у плоди її. І ті, що їдять їх, вичавлюють завдяки цьому святість з їхніх (отих **плодів**) тіл. І вони перетворюються на колючки в тілах людей народу Ізраїлю... І це є основою діянь Амалека... забруднити землю і зробити її плоди колючками та терном для Ізраїлю. Воістину, будь-яке діяння та вчинки людини нітрохи не допоможуть тому, щоб ріг Сіону і Єрусалима піднявся, до того як узрить Господь з небес і надішле нам усім дух чистий з небес, щоб він засяяв для нас світлом новим шести днів творіння¹¹ і світло приховане відкрилося над Сіоном... І до того часу, коли поновить Господь світло приховане, не існує для нас іншої справи, окрім того, щоб займатися Торою, збираючись з учнями в кімнатах задля сидіння на шляхах, прийнятих нами від батьків... Бо лише завдяки вивченню Тори нашої святої шляхом зрозумілим, старим та загальноприйнятним заслужимо ми визволення [Reiser 2016, 121].

У наведеному тексті явно простежується вплив учення мукачівського ребе. Р. Хаїм Елазар стверджував, що Свята Земля є найбільшим у світі осередком сил темряви. Згідно з провідними авторитетами кабали, зло за своєю природою позбавлене можливості підтримувати власне існування. Воно змушене харчуватися частками божественного світла, розкиданими у Всесвіті. Оскільки в обраній Богом землі вони наявні в найбільшій кількості, кліпот також збираються переважно саме

там [Reiser 2016, 122–123]. Вочевидь звичайній людині не вистояти в битві з цим могутнім військом Сатани. Тому до приходу месії в Землі Ізраїлю можуть проживати лише обрані видатні праведники [Ravitzky 1998, 67–68]. Розмірковуючи в такий спосіб, р. Шапіра категорично засуджував не лише сіонізм, а й поміркований рух ортодоксальних євреїв Агудат Ісраель (Спілка Ізраїлю), що був далекий від ідей створення незалежної держави. Його очільники, серед яких голова гурських хасидів¹² р. Авраам Мордехай Алтер (1866–1948), заохочували вірян виконувати заповідь Тори жити у Святій Землі і розвивати там землеробство та промисловість заради підтримки єврейських поселень [Inbary 2013, 81, 86; Ravitzky 1993, 175; Ravitzky 1998, 71–74].

Прибічник мукачівського цадика сатмарський ребе Йоель Тейтельбойм, який також навіть серед лідерів ортодоксів вирізнявся крайньою ворожістю до сіонізму, повчав, що розбудова земного Єрусалима псує його небесний прообраз [Garb 2005, 134]. Ці мотиви також задіяні у статті нашого автора.

Отже, р. Іссахар Тейхтал у 1930-ті роки цілковито підтримував найбільш консервативних прибічників старих традицій, які бачили у спробах наблизити месіанську еру шляхом масового повернення євреїв на історичну прабатьківщину не лише порушення священного закону, а й унікальний злочин, що може спричинити масове знищення людей та космічні катастрофи. Ця позиція спиралася на аргументацію глибоко містичного змісту. Тим більше вражають зміни світогляду р. Іссахара Тейхтала в 1940-ві роки.

У своїй останній книзі р. Іссахар рішуче обстоює ідею легітимності визволення народу Божого завдяки діяльності, орієнтованій на реалії світу долішнього. Пояснюючи свою позицію, він зазначає:

Визволення, що має відбутися, реалізується в одному з двох можливих варіантів: або шляхом відвертого й очевидного дива, або шляхом дива, вдягнутого у природу. Усе залежить від наших діянь та поведінки. Якщо ми будемо йти шляхами Тори, виконувати заповіді, керуючись в усьому написаним у святій Торі, то заслужимо визволення як дива явного і для всіх очевидного, що відбудеться в надприродний спосіб. Але якщо, боронь Боже, гору візьме становище, коли ми не виконуємо волю небес, тоді буде визволення шляхом дива, вдягнутого у природу. І все реалізується шляхом природного перебігу подій [Teichtal 2013, 93].

У цьому уривку р. Тейхтал викладає компромісну позицію, у якій міститься натяк на відоме талмудичне твердження, що месія прийде або до покоління, яке цілковито праведне, або до того, яке, навпаки, цілковито грішне (Сангедрін 98а). Що стосується суспільства праведників, то воно, безперечно, заслуговує на появу визволителя, який приведе його до Святої Землі завдяки небесним дивам. Але, поза сумнівом, благочестивим людям було важко повірити, що доля грішного покоління має складатися так само. Розв'язуючи це питання, р. Тейхтал пропонує таке рішення: у другому випадку справа визволення зовні матиме вигляд як низка звичайних подій, характерних для світу долішнього, проте насправді вони зможуть відбутися лише завдяки прихованій божественній допомозі. В іншому місці він зазначає: “Зрозуміло, що в наші дні неможливо привести світ до покути... Тому вимушено ми очікуємо визволення суто природним шляхом” [Teichtal 2013, 263]. Отже, ситуація вибору, передбачена для народу мудрецами Талмуду, відповідно до сучасного стану справ є нереальною. Внаслідок цього справа визволення може бути реалізована суто у природний спосіб.

Зазначена позиція докорінно суперечила поглядам р. Шапіри та його прибічників. Згідно з ними визволення може відбутися лише завдяки диву, умовою якого є загальне покаяння та повернення до служіння Господу всім серцем [Inbary 2013, 84–85; Inbary 2017, 324]. Р. Іссахар, за всієї поваги до мукачівського ребе, відверто

визнавав наявну розбіжність і рішуче відкидав позицію опонентів, як таку, що не відповідає вченню провідних авторитетів рабинської письменності.

Всі твердження вчителя нашого автора Мінхата Елазара¹³ (Хаїма Елазара Шапіри), який був супротивником усіх рухів за розбудову (Святої Землі), наскільки ми можемо бачити в усіх його святих книжках, впливають з думки, що третє визволення¹⁴ відбудеться завдяки диву, а не природним шляхом. І кожен, хто сподівається на природний (шлях визволення), є еретиком у вченні про прихід месії, борони Боже. Всі книжки його сповнені цим. Але з усього, що я навів зі слів мудреців наших, нехай буде благословенна їхня пам'ять, у Талмуді, мідрашах і в інших святих книжках, виходить, що існує два типи визволення. І все залежить від того, чи досягли (євреї) рівня "заслужили", чи, борони Боже, рівня "не заслужили". І якщо реалізується рівень "не заслужили", то має (визволення) здійснитися шляхом дива, вдягнутого у природу [Teichtal 2013, 166].

Задля справедливості треба зазначити, що вчення р. Шапіри певною мірою вплинуло на вищезгадану концепцію р. Тейхтала. Мукачівський цадик також розглядав можливість двох варіантів спасіння богообраного народу. Згідно з його твердженням, якщо євреї покаються та стануть служити Творцю з належною щирістю, вони будуть врятовані тієї самої миті без жодних страждань [Shapira 1962, 248–249, 257–258, 273; Turov 2022, 120–121]. В іншому разі їм доведеться терпіти всі біди передмесіанського часу, про які попереджали біблійні пророки. З цієї причини р. Хаїм Елазар вважав недоцільним молитися за припинення страждань єврейських громад у Першу світову війну, бо задля приходу визволителя, відповідно до наявних умов, люди мають пережити певні випробування [Inbar 2013, 84; Shapira 1991, 15, 32, 54; Turov 2022, 120–121]. Така позиція, поза сумнівом, суперечила традиційним уявленням хасидів про поведінку цадика, головною справою якого має бути якомога швидше позбавлення вірян від страждань та злиднів. Отже, р. Шапіра, так само як і р. Тейхталь, визначав специфіку діяльності благочестивої людини залежно від наявних історичних обставин.

Якщо концепція визволення мукачівського цадика збігалася з позицією р. Іссахара Тейхтала лише у своїх найбільш загальних засадах, то за своїм змістом погляди р. Тейхтала в цьому питанні суттєвою мірою наслідують вчення р. Цві Гірша Калішера (1795–1874) [Inbar 2017, 318], який свого часу виконував обов'язки рабина в місті Торні. Цей досить відомий у Східній Європі мислитель присвятив життя пропагуванню потреби переселення євреїв у Святу Землю. Він рішуче наполягав, що очікування на сходження з небес самого Господа, його посланця месії або омріяного третього храму задля повернення народу з вигнання є марними. Євреї мають спочатку самі повернутися у країну праотців, налагодити там сільське господарство задля харчування переселенців та домовитися з володарями земних держав, щоб вирішити питання власної безпеки. Все має відбуватися у природний спосіб. Лише завдяки зусиллям людей, які почали велику справу власноруч, Цар небесний прийде на допомогу і прискорить обіцяне пророками визволення [Hertzberg 1997, 111–114].

Отже, сама по собі ідея визволення євреїв природним шляхом була відома в колах ортодоксальних євреїв вже наприкінці XI ст. Проте р. Іссахар Тейхтал наповнює вищезгадану концепцію сучасним змістом, відповідним наявній історико-політичній ситуації. Запропонована ним програма, по суті, складається з трьох провідних тез.

По-перше, євреї мають усвідомити, що світовий лад потребує, щоб вони перебували в єдності. Вона не може бути реалізована в умовах розпорошення нащадків біблійних праотців по всіх кінцях світу.

Якщо деяка річ протиприродна, нема в неї існування, що зможе реалізуватися та вистояти. Але природне існує у віках. Тому нація Ізраїлю, яка за природою своєю, що

закарбував у неї Святий, нехай буде Він благословенний, полягає в тому, щоб бути єдиним народом (гоєм), не роз'єднаним і не розділеним більше за решту націй. Це підтверджують слова мудреців «Сказано: “Кожна душа, що прийшла до Якова” (Бут. 46:26). А про Есава сказано: “Всі душі дома його” (Бут. 36:6). Бо для Якова природна єдність, а для Есава – ні» (Ялкуп Шімоні. Ва-Ішлах ремез 137)... Тому розпорошеність для Ізраїлю – це річ протиприродна. Вона виходить за межі природи і тому не може існувати. Бо будь-яка річ, що виходить за межі порядку та власної природи, має повернутися на місце своє. Тому повертаються розпорошені і розсіяні Ізраїлю до місця свого, щоб бути єдиним загалом. І тому кожне розпорошення спрямовується до зібрання разом. Отже, розпорошення Ізраїлю серед народів – це річ, що виходить за межі природного порядку, оскільки вони (євреї) – єдина нація, гідна того, щоб стояти разом задля єдності. Оскільки їхня розпорошеність протиприродна, не можна казати, що такий стан справ має бути внаслідок гріхів та порушень. Врешті-решт, вона є протиприродною [Teichtal 2013, 250].

Описуючи ситуацію в такий спосіб, р. Тейхтал по-новому переосмислює вчення юдаїзму про повернення з вигнання. Рабинська письменність усіх віків та течій рясніє висловами щодо потреби повернення в рідну землю як неодмінної умови здійснення вірянами служіння на найвищому рівні. Зрозуміло, що в такого штибу повчаннях ідеться про духовні речі, які виходять за межі світу долішнього. Водночас, починаючи з пророчих текстів Біблії, існує думка, що вимушене проживання поза межами дарованої Богом землі є способом покарання за гріхи. На чужині євреї перебувають у постійній небезпеці та зазнають нескінченних утисків. Всемиловитий Господь бажає якомога швидше повернути своїх дітей додому, але порушення святого закону не дає змоги вищій справедливості зробити це. Проте р. Тейхтал бачить ситуацію в радикально іншому світлі. Згідно з його поглядами, розпорошеність по світу богообраного народу є абсолютно протиприродною річчю. А закони природи, як загальновідомо, не терплять порушень. Звідси стає зрозуміло, чому переслідування євреїв стають дедалі більш жорстокими, аж поки не наближаються до межі, коли виникає катастрофічна загроза самому подальшому існуванню. Жодні міркування про гріхи тут ні до чого. Всі мають підкоритися законам природи і зібратися разом на батьківщині.

У цьому контексті важливо зазначити близькість поглядів р. Іссахара до тих націоналістичних доктрин, що фактично панували в Європі 1930–1940-х рр. XX ст. Незалежно від рівня екстремізму всі вони оберталися навколо ідеї національної єдності. До того ж власний народ проголошували найкращим її носієм у світі. Так само діє і р. Іссахар Тейхтал, зіставляючи якості праатька євреїв Якова та його брата Есава, який традиційно символізує християнський світ, але в цьому контексті – очевидно, сучасну Європу. Отже, р. Тейхтал зазначає природний нахил народу Божого до єдності, а європейських – відповідно, до розбрату.

Зрозуміло, що заклики р. Іссахара до єдності не обмежуються однією лише вимогою скерувати усі зусилля, щоб якомога скоріше полишити країни перебування діаспори і переселитися на батьківщину. Окрім цього, треба рішуче та безповоротно подолати внутрішній розбрат. Як це заведено в освічених рабинів, він обґрунтовує потреби сьогодення повчальними оповіданнями біблійних часів. У такій ролі р. Іссахар Тейхтал використовує події, внаслідок яких виникло свято Пурим. Тоді головний міністр Перської імперії та його поплічники вирішили цілковито винищити народ божий. Але євреї спільними зусиллями змогли перемогти своїх ворогів. Згідно з р. Тейхталом, це оповідання Святого Письма навчає нас такого:

Були вони тоді розділені під впливом різних думок. Але коли потрапили вони в біду велику, яка загрожувала всьому загалу Ізраїлю, незалежно від того, чи це Ізраїль відданий Торі та заповідям, чи це Ізраїль, що грішить та все порушує, Всемиловитий спаси, було зрозуміло, що не існує інших ліків від цього нападу, окрім того, щоб

зібрати весь загал Ізраїлю у спільноту єдину. Щоб були вони разом у єдності. Ніхто не має створювати розділення між Ізраїлем та Ізраїлем, ані крайнощі ліві, ані крайнощі праві [Teichtal 2013, 313].

Переходячи далі до сучасного стану справ, наш автор пише:

Визволення наше залежить від єдності нашої. Всі мають бути разом. Весь загал Ізраїлю з усіх боків. І є в нас сила здійснити це, і нитка, що оперізує та зшиває нас. І це співпраця усіх у справі розбудови землі... І це воля Батька нашого на небесах. І писав учитель наш Шела¹⁵, що ми тому називаємося “зборами Ізраїлю” (кнесет Ізраель), бо збираємося і поєднуємося в таємниці єдності Благословенного. Тому треба утримуватися від сварок та розділення в Ізраїлі. Бо найбільше зло, яке існує у світі, – це розділення. Воно гірше за ідолопоклонство [Teichtal 2013, 313–314].

У наведених повчаннях міститься заклик об’єднати свої зусилля всім угрупованням, які існували на той час у єврейському суспільстві, – релігійним та світським, ортодоксам та реформістам, правим та лівим. Така позиція цікава насамперед тим, що від її майбутніх прибічників не потребується відданості будь-якій ідеології, лише готовність боротися за порятунок власного народу. У цьому сенсі програма р. Тейхтала радикально відрізняється від переважної більшості націоналістичних рухів тієї доби, що зазвичай вимагали полишити колишні переконання та цілковито підкоритися новопроголошеним ідеям. Р. Іссахар Тейхтал натомість рішуче обстоює принципову важливість однієї-єдиної святої мети. Все решта на цьому етапі неважливо. Тобто запропонований ним націоналізм є за своєю суттю плюралістичним.

Друге засадниче положення програми р. Іссахара Тейхтала полягає в потребі організації належної пропаганди.

Треба нам повчитися в царств, які зараз б’ються одне з одним і які створили міністерство пропаганди. І призначення його насамперед у тому, щоб серцем (народних) мас заволоділо певне завдання завдяки роботі щодо роз’яснення, яку виконує невелике угруповання пропагандистів. Подібно до цього, нам потрібно зрозуміти, що задля того, щоб заволоділа серцем мас свята піднесена ідея, згадана вище, треба передусім підняти великих людей, обдарованих знанням істини та непересічним розумінням, сповнених страху Господнього і здібностями, здатними просвітити очі святому народу тим, що вони мають зробити задля заселення Землі Ізраїлю. Щоб вони пробудили пристрасне бажання та пожадливість до піднесення рогу землі та підняття її з праху [Teichtal 2013, 261].

У цьому пункті пропонується програма зосереджується на завданні, що стоїть саме перед ортодоксальними вірянами, бо вона апелює до тих кіл, до яких належав р. Іссахар Тейхтал. Водночас він відверто спирається на приклад посиленої державної пропаганди, взірцем якої в його особистому досвіді могла бути лише діяльність відповідних закладів нацистської Німеччини та її сателітів Словаччини й Угорщини.

Розвиваючи вищезгадану тему, далі він також звертається до широковідомого оповідання Тори про так званих розвідників (Чис. 13:1–14:38). Згідно з ним, пророк Мойсей перед тим, як привести євреїв до обраної Богом землі, відправив туди дванадцять розвідників, по одному з кожного коліна. Лише двоє з них – Ісус Навин та Калєб хвалили землю, даровану Господом нащадкам Якова. Решта посланців, навпаки, розповідали про небезпечну погану землю, яка зжирає тих, хто мешкає на ній. Цікаво, що саме на ці вірші Святого Письма часто покликається р. Хаїм Елазар Шапіра, коли засуджує охочих заселяти терени історичної прабатьківщини [Inbar 2017, 320]. Проте р. Іссахар Тейхтал тлумачить оті рядки в діаметрально протилежний спосіб:

Намір Мойсея, вчителя нашого, коли він посилав розвідників, полягав у тому, щоб вони після повернення вихваляли Землю Ізраїлю та всі переваги її. Тоді мали

пробудитися в серцях народу Ізраїлю жага, прагнення і пристрасне бажання до Землі Ізраїлю... Завдяки вогню того пристрасного бажання стали б вони гідними успадкувати землю, хоча самі по собі не заслугоували на це. Але розвідники зробили протилежне внаслідок побоювань за себе. Вони, навпаки, пробудили ненависть та відразу в серцях народу до Землі Ізраїлю різними засобами та діяльністю великою, як це ми вже згадували вище. І якщо ми хочемо виправити, то маємо здійснити те, що вони не зробили... Як зробили тоді всю громаду єдиним товариством, скерованим проти Землі Ізраїлю, маємо ми тепер завдяки нашій діяльності весь загал Ізраїлю зробити єдиним товариством за Землю Ізраїлю. Подібно до того як зробило покоління розвідників велику роботу з пропаганди, що називається тепер міністерством пропаганди, так само і ми маємо заснувати апарат пропаганди, який має проникати в кожен єврейський дім і вмотивовувати кожну єврейську душу прагненням до Землі Ізраїлю. Так само, як це робили розвідники і як розповідає про це мідраш у подробицях. Якщо ми зробимо цю справу і вийде в нас зробити весь загал Ізраїлю з Божою допомогою єдиним товариством за Землю Ізраїлю, то завдяки цьому ми виплатимо злочинний борг, згаданий вище [Teichtal 2013, 260].

У рабинській письменності поширена думка, що посланці колін були видатними знавцями Тори. Використовуючи цей факт, р. Тейхтал у своєму тлумаченні прозоро натякає на боротьбу сучасної йому ортодоксії проти рухів за переселення євреїв у Святу Землю. Так само як колись розвідники, сучасні впливові рабини закликають не йти в країну, даровану Богом, і в такий спосіб фактично відтворюють старий злочин удруге. Згаданий стан справ, на думку р. Іссахара Тейхтала, потребує від людей, занурених у сакральні тексти юдаїзму, діяти навпаки, служити справі пропаганди повернення на прабатьківщину. Це не лише вимога поточного часу, а й можливість спокутувати давній гріх духовних лідерів, внаслідок якого весь народ був приречений на багаторічні страждання.

Як неважко побачити, у своїй концепції змісту пропаганди, так само як і в доктрині єдності, р. Іссахар відмовляється від ідеї потреби попереднього покаяння і повернення на шляхи Тори. Важлива мета, а не її ідеологічний зміст. Відповідно, йдеться про терпимість до будь-якого світогляду за умови, що він з будь-яких причин підтримує поставлену мету. Зрозуміло, що пропаганда нацистів та їхніх союзників, яку р. Іссахар Тейхтал відверто брав за взірць, керувалася радикально іншими принципами. Там досягнення мети було нерозривно пов'язане з ідейною боротьбою проти інакомислення. Проте в позитивній оцінці р. Іссахаром ворожих ЗМІ не слід бачити якоїсь належно не продуманої дії. У цьому разі він керується концепцією, характерною для пізньої кабали загалом та хасидизму зокрема. Згідно з нею, частина іскор світла впала на початку творіння в безодню і була захоплена силами темряви. Задля їхнього визволення потрібно зануритися в осередки зла [Sack 1995, 53–54; Scholem 1971, 193; Tishby 1984, 112–113]. Щоб досягти цієї мети, треба відтворити їхню зовнішню форму та наповнити її іншим змістом. Саме так діє р. Тейхтал, перетворюючи нетерпимість на толерантність. Такого роду діяльність має вивільнити позитивну енергію, потрібну для реалізації високої мети. Остання викладається у третьому пункті програми р. Іссахара Тейхтала.

Тут йдеться про розбудову Святої Землі: засівання ланів, розвиток підприємств, зведення будинків. Після перетворення пустелі на квітучий сад людська місія порятунку у природний спосіб буде виконана. Лише тоді Господь, задоволений діяльністю своїх синів та дочок, рішуче втрутиться і допоможе завершити справу створення Царства Божого на теренах історичної прабатьківщини [Hershkowitz 2009, 175–230; Inbar 2017, 318–319]. Пояснюючи причини вдоволення небес людською працею, р. Тейхтал зазначає:

“Поставили мене стерегти їхні виноградники, а виноградника власного не вберегла я” (Пісн. 1:6). «Поставили мене стерегти їхні виноградники» – задля слави

інших народів». “А виноградника власного” – це Святий, нехай буде Він благословенний, – “не вберегла я”. Це сказано для настанови розуму та для відвертого докору братам нашим синам Ізраїлю, що перебувають у вигнанні. Бо віддали всі сили свої і натхнення культурі народів світу, щоб піднести і звеличити її до найвищих висот в усіх країнах Європи. Тому більшість тих країн, культура яких сягнула верхівки гори, досягнули цього суто завдяки її розвитку синами Ізраїлю у вигнанні, що віддали всі свої сили та натхнення цій справі. І мали вони (народи) віддячити за це – дати їм (євреям) їхню частку в головних насолодах тієї культури. Натомість вони вкрали їхні досягнення і вислали їх подалі від усіх шматків ласих, і інші їли плоди праці їхньої. Це доля братів наших синів Ізраїлю: відмовилися стерегти виноградник Господа Воїнств і пішли стерегти виноградники народів та наситили душу свою культурою народів. Але коли вони прибули в землю (Ізраїлю) і розпочали здійснювати ті види робіт, до яких вони звикли за межами землі, то треба пояснити їм, що та робота, до якої вони звикли за межами землі і яка там вважалася суто матеріальною роботою, у Святій Землі вважається духовною роботою. Кожна робота та діяльність, яку виконують та застосовують задля благоустрою землі, як-от, наприклад, орати, сіяти, саджати дерева, будувати будинки, прокладати дороги і тому подібне з тих видів діяльності, що потрібні для заселення землі, є виконанням заповіді. Це те саме, що зробити тфлін¹⁶, лулав¹⁷, куці та інші засоби виконання заповідей [Teichtal 2013, 271–272].

У наведеному та численних інших подібних йому висловлюваннях р. Іссахара Тейхтала чітко окреслюється позиція модерного релігійного націоналізму. Він рішуче засуджує спроби євреїв асимілюватися в середовищі інших народів, бо це призводить до забуття найвищої мети служіння Всевишньому. Згадана стратегія, врешті-решт, жодним чином не допомогла зберегти власний добробут та життя, бо замість вдячності нащадки Якова дістали лише нові переслідування. Проте в добу занурення народу Божого в європейське середовище відбувся великий позитив. Оволодіння цінними знаннями та фахами допоможе євреям належно підняти з руїн Святу Землю. І ця діяльність незалежно від мотивації людини є формою передбаченого святим законом богослужіння. Зазначена позиція, безперечно, дає змогу захувати р. Тейхтала до лав визначних мислителів релігійного сіонізму [Hershkowitz 2009, 260–261; Inbary 2017, 322; Reiser 2016, 140–147]. Серед лідерів думки згаданого напрямку його позиція є найбільш близькою до поглядів головного рабина ашкеназійської громади Землі Ізраїлю р. Авраама Кука (1865–1935) [Reiser 2016, 120, 144; Inbary 2017, 322]. Він також спирався на наведений раніше талмудичний вислів і тлумачив його в тому сенсі, що месія прийде до покоління, яке є грішним і праведним одночасно [Kook 1963, vol. 1, 152; Turov 2021, 67]. Він палко закликав до всебічної співпраці зі світськими сіоністами і наголошував, що ці люди, самі не знаючи цього, є виконавцями божественного задуму [Ravitzky 1993, 110–114; Turov 2021, 67–69]. Розмірковуючи над історичною долею єврейського народу, р. Кук стверджував, що існують часи, коли все визначає сумлінне виконання божественного закону, а є періоди, коли діяння, скеровані на втілення плану Творця, є вищими за це [Kook 1961, 201; Turov 2021, 68]. Як і р. Іссахар Тейхтал, він вірив у повернення всього народу на шляхи, вказані Всевишнім, невдовзі після завершення розбудови нового суспільства на історичній прабатьківщині [Ravitzky 1993, 108].

Проте в поглядах двох непересічних мислителів наявні суттєві розбіжності. Р. Кук, палкий прихильник прогресу [Ravitzky 1993, 101–109; Turov 2021, 71], вважав добу масового відходу від релігії неодмінним чинником оновлення та історичного розвитку суспільства, яке надмірно застрягло в архаїчному способі життя [Ravitzky 1993, 109; Turov 2021, 66, 70]. Бувши майстром діалектики, він вправно аргументував потребу відходу від засадничих цінностей з метою подальшого повернення до них на більш високому рівні. Водночас до конкретних фактів порушення приписів святого закону р. Кук ставився відверто негативно [Ravitzky 1993, 116].

Натомість р. Тейхтал вдається до край нетипового для рабинського дискурсу твердження про тотожність діянь далеких від побожності людей виконанню заповідей Тори. Згідно з панівним у юдаїзмі вченням, вчинок людини вважається чогось вартим лише в разі, коли він робиться з належними намірами (каванот). Якщо припис Мойсеєвого закону здійснюється без кавани, таке діяння не буде винагороджене небесами. Слід зауважити, що фундатори хасидизму були дуже прискіпливими щодо цього. Але р. Тейхтал, спираючись на деякі винятки або перетлумачуючи сакральні тексти на свою користь, дозволяє собі обстоювати революційну концепцію. Зміст діяння є незалежним від його осмислення, якщо йдеться про благоустрій Святої Землі¹⁸. Це стосується не якогось виняткового часу, а всієї історії загалом. Красномовно таку позицію підтверджує такий вислів:

Писали кабалісти, що відомо, що Земля Ізраїлю перебуває у сфері Малхут (Царство), яка зверху¹⁹. І оскільки він (цар Омрі) виправив якість царства шляхом доповнення його, бо доповнив одне місто в Землі Ізраїлю, тому саме заслужив царство... І це незважаючи на те, що Омрі належав до царів злочинних. Каже про нього Писання: "І постав Омрі... І купував гору Шомрон... І розбудував ту гору, і назвав місто, яке побудував, Шомроном (Самарія). І робив Омрі зле в очах Господа, і спричинив зла більше за будь-кого до нього. І ходив усіма шляхами Яровамого сина Навота, і перебував у гріхах його, якими той звабив Ізраїль" (Цар 3 1:16-26). І не зводив він того з намірами (каваною), що все робиться в ім'я небес. Лише заради власної слави... Але неможливо не визнати, що, хоча будівництво це супроводжувалося великими порушеннями, він виконав заповідь заселення Землі Ізраїлю... І тому наблизився до сутності царства (Малхут) такою великою мірою, що заслужив на царство у трьох поколіннях...²⁰ Звідси тобі доказ очевидний також і щодо того, що відбувається в наш час. Бо розбудовувачі землі внаслідок гріхів наших численних полишили Тору, Господи спаси. Але вони не гірші за Омрі, про якого свідчить Писання: "і спричинив зла більше за будь-кого до нього". Незважаючи на це, у будівництві своєму, коли розбудовував Землю Ізраїлю, виконував він велику заповідь у найкращий спосіб. І також єдність вищих сутностей відбувалася завдяки йому. Так само зрозуміло, що сфера Малхут (Царство) нагорі, у вищих світах, виправляється і возвеличується завдяки будівництву, здійсненому розбудовувачами в наш час. Вони такі, як вони є. Навіть якщо то найбільші у світі грішники, все одно вони бажані для Творця всіх світів. І виправлення, і поєднання здійснюються їхніми руками, завдяки будівлям, які побудували і примножили та зробили квітучою землею, що стала родючою [Teichtal 2013, 93].

Наведене повчання, окрім усього іншого, важливе з погляду тлумачення р. Тейхталом засадничих духовних практик єврейської містики. Усі провідні школи кабали вимагають від вірян турбуватися про долю останньої, найбільш наближеної до творіння, сфери божественної плероми, що зветься Шехіна або Малхут. Остання внаслідок гріхів людських, а також таємних катастрофічних подій у світі горішньому відділилася від решти первинних еманцій першоджерела всього суцього. Внаслідок цього Шехіна зазнала руйнівних трансформацій. Тому метою як приписів святого закону, так і не пов'язаних з ним медитативних практик є виправлення цієї сфери та повернення її на належне місце у плеромі [Tishby 1971, 221–223]. Один із провідних творців хасидизму р. Дов Бер Магід з Межиріча взагалі вимагав, щоб віряни ніколи не молилися про задоволення власних потреб, а лише за позбавлення Шехіни від усіх негараздів [Dov Ber Magid mi-Mezhirsch 1976, 25, 54]. Натомість наш автор, вірний своїм революційним поглядам, обстоює можливість допомоги згаданій божественній еманції шляхом розбудови Святої Землі, який зовсім не потребує спеціальних благочестивих намірів. Завдяки такому контексту відкривається новий, раніше прихований сенс вчення р. Тейхтала про визволення єврейського народу природним шляхом.

Річ у тому, що, згідно з ученням кабали, божество присутнє в усіх явищах природи. Це стосується навіть таких простих її виявів, як коливання трав та дерев чи хвилювання моря. Воно безпосередньо вдягнуте в натуру [Tishby 1971, 476–477]. Водночас зазвичай у ролі посередника між плеромою і матеріальним світом виступає саме Шехіна. У Зогарі сказано: “Йди і дивись: нагорі також є одяг, тіло для душі та душа для душі. Небеса і все воїнство їхнє – це одяг, а Зібрання Ізраїлю (Шехіна) – це тіло, що приймає душу, яка є Пишнотою Ізраїлю (Сфіра Тіферет). Отже, вона є тілом для душі... А душа для душі – це Старець Святий (Сфіра Кетер). Все пов’язано між собою” (Zohar 3:172a). У світлі цього стає зрозуміло, чому р. Іссахар завжди каже про визволення завдяки диву, вдягнутому у природу, а не просто про визволення природним шляхом, як р. Калішер, що, безперечно, вплинув на вчення нашого автора. Р. Тейхтал у таких випадках досить прозоро натякає на допомогу Шехіни, силами якої просякнутий світ долішній. Розбудова Святої Землі виправляє цю сфіру, а вона своєю чергою сприяє тим, хто витрачає зусилля на згадану добру справу. У зв’язку з цим слід нагадати, що творці містичних текстів називають Шехіну як Зібранням Ізраїлю, так і Землею Ізраїлю, а також Матір’ю [Tishby 1971, 226–228; Halfon 1998, 76–77]. Отже, вона поєднує в собі основи буття обраного народу та дарованої йому Богом країни. Р. Іссахар Тейхтал також називає Землю Ізраїлю Матір’ю, що очікує повернення дітей до її обіймів [Hershkowitz 2009, 125]. Це, безперечно, вказує на потребу поновлення містичної єдності народу, землі та божества. Неодмінною умовою цього, зрозуміло, є переселення нащадків Якова до своєї прабатьківщини.

Вищеописана концепція, відповідно до якої позитивний вплив на небесну плерому не потребує жодних каванот, вимагала від р. Іссахара особливих пояснень для релігійної спільноти. Рабинський юдаїзм зазвичай зобов’язує вірянина чітко усвідомлювати власні благочестиві наміри під час богослужіння, проте у світі кабали ситуація набагато складніша. Тут людина має не лише знати мету своїх дій, а й, використовуючи належні інтенції, поєднувати свою душу з вищими сутностями. Завдяки цьому подвижник починає безпосередньо відчувати і розуміти присутність божества в навколишньому світі та взаємодіяти з ним як з реальним, а не лише умоглядним явищем. Такий стан кабала називає гадлутом (величчю). Натомість звичайний, непросвітлений стан свідомості зветься ктанутом (малістю). Зрозуміло, що автори містичних творів закликають людей полишати звичну повсякденну дійсність задля вищих шарів буття [Pachter 1992, 200].

Р. Тейхтал усвідомлює цю проблему свого вчення і вирішує її в доволі викличний спосіб. Задля цього він апелює до процесів, які відбуваються в божественному світі, згідно з ученням видатного кабаліста Арі (р. Ісаака Лурії). Там також існують стани ктанути і гадлуту. Перший виникає тоді, коли шість нижчих сфірот на чолі з Тіферет, які називаються Зеїр Анпін (Мале Обличчя), відокремлені від шарів плероми, що перебувають над ними. Другий досягається завдяки поєднанню згаданої сутності з вищими сфірот: Хохмою (Мудрість), Біною (Розуміння) та Даат (Знання). Останні є втіленням божественного розуму. Загальне ім’я цієї групи – Мохін де-Гадлут (Мізки Величі) [Pachter 1992, 174–176]. Досягнення згаданої єдності є однією з головних цілей духовної практики. Водночас зазначається, що вищеописані стани божества впливають як на окремі індивідуальності, так і на народ загалом. Разом із плеромою люди коливаються між рівнем ктанути і гадлуту. У вигнанні домінує саме стан малості [Pachter 1992, 200–201]. Спираючись на вказані положення святого вчення, а також на те, що Тіферет традиційно асоціюється з прабатьком Яковом, р. Тейхтал стверджує:

Роби усе у природний спосіб, як Яків. І не спирайся на дива, як Яків, що не спирався на дива. І тому називає Писання Якова людиною простою, себто Зеїр Анпіном. Бо дива – це ступінь Мохін де-Гадлут, йдеться про Хохму, Біну і Даат. А природний

шлях – це Зеїр Анпін, який усе вирішує людським розумом, який іде природним шляхом, і тому (вищий суд) не звинувачує його суворо... Тому кажемо від імені Арі в молитві під час третьої суботньої трапези: “бо Він вдягнутий у природу”. А природа за своїм чисельним значенням дорівнює божественному імені Елокім, бо рука Елокіма вдягнута у природу [Teichtal 2013, 132].

Оскільки у вигнанні домінує рівень ктануту, загальне розуміння сенсу своїх діянь стає недосяжним. Але це не привід для відчаю, бо сам прабатько Яків був втіленням Малого Обличчя і всі проблеми вирішував природним шляхом. Тому на першому етапі визволення люди мають керуватися міркуваннями, орієнтованими на логіку буття в матеріальному світі. Завдяки цьому не лише єврейський народ здобуде безпечний притулок у Святій Землі, а й світ сфірот досягне належної гармонії. Тоді нагорі відновиться стан величі і розпочнуться очікувані дива. Навкруги запанує божественне сяйво. Весь обраний народ повернеться до приписів святого закону.

Важливо звернути увагу на те, що в цьому разі наближення приходу месії природним шляхом вважається ідеальним способом дій, визначеним наявним станом божества, а не якимсь там резервним варіантом, передбаченим на випадок духовного занепаду суспільства, описаним в уривках, наведених раніше.

Говорячи про стратегію національного визволення, запропоновану р. Тейхталом, варто зазначити її щільний зв'язок з ученням хасидизму. Згідно з поглядами фундаторів цього релігійного руху, світ сповнений присутністю Творця, і знайти Його реально в будь-яких побутових справах [Buber 2001, 126; Dubnov 1960, 53–54; Kooufman 2008, 249–391; Scholem 1971, 189–191]. Лише в товаристві послідовників Бешта служіння Богу можливе, коли ти миєш свого коня або ремонтуєш взуття. Хоча у проповідях великих цадиків викладалася медитативна практика, що приводить до повного розчинення в божестві, водночас не менш важливими вважалися богоугодні діяння, умовою яких є занурення свідомості та почуттів вірянину в земні реалії [Kooufman 2008, 85–160; Turon 2019, 24–228]. Як неважко побачити, р. Іссахар Тейхтал, будучи людиною, добре обізнаною у творах лідерів хасидизму різних поколінь, пропагує подібну концепцію, хоча вона, безумовно, значною мірою радикалізована та адаптована до сучасного стану справ.

Використання ідей хасидизму не обмежувалося в р. Тейхтала лише темою благоустрою Землі Ізраїлю. Вони також відігравали важливу роль у розробці його революційної концепції праведної людини, яка потребує спеціального розгляду.

Вчення р. Тейхтала про цадиків

Оскільки р. Іссахар був прибічником руху, заснованого Бештом, він, звичайно, мав ставитися з повагою до думки цадиків свого покоління. Проте всі вони ставилися вороже до ідеї наближення приходу месії завдяки активності людей, далеких від релігії. Зрозуміло, що цей факт не міг не турбувати нашого автора. Задля вирішення згаданої проблеми він використовував кілька підходів доволі різного ідеологічного змісту.

По-перше, р. Тейхтал намагався збирати вислови провідних очільників хасидизму, які тією чи іншою мірою можуть бути використані задля підтримки його концепції визволення природним шляхом, як-от, наприклад, такий вислів видатного цадика р. Іссахара Дова з Белза: “Коли месія прийде, тоді лише сини Ізраїлю покаються. І головне (зараз), щоб кожний з них любив ближнього свого” [Teichtal 2013, 80]. Для більшості ортодоксів того часу загалом та хасидів зокрема була характерна позиція, згідно з якою задля месіанського визволення євреї мають покаятися та повернутися до служіння Творцю на рівні видатних праведників стародавніх часів. Це стосується як світських людей, так і вірян, що виконують заповіді без належної щирості. Згідно з матеріалами, наведеними раніше, саме цю позицію палко

підтримував мукачівський ребе. Натомість голова белзьких хасидів не вірив у можливість досягти належного рівня покути до появи месії. Тому він закликав справжніх вірян наразі сконцентруватися передусім на заповіді любити ближнього свого, як себе самого. У цьому вислові р. Тейхтал бачить підтримку власних тез про єдність і суспільну боротьбу за повернення євреїв на історичну прабатьківщину. Проте р. Іссахар Дов мав на увазі лише потребу поблажливого ставлення до духовного рівня сучасного покоління і не вимагати від нього надмірних зусиль. Белзький ребе був рішучим супротивником сіонізму і прибічником спасіння рукою божественного посланця. Тому, коли р. Тейхтал спирається на його слова задля підтвердження власної правоти, він, поза сумнівом, грішить проти істини.

Так само р. Іссахар Тейхтал намагається виправдати позицію свого колишнього духовного авторитета, а надалі ідейного супротивника р. Хаїма Елазара Шапіри. Він стверджує, що, якби мукачівський ребе дожив до часів Голокосту, він неодмінно змінив би свою позицію щодо ідей сіонізму [Teichtal 2013, 102].

Такого роду судження р. Тейхтала не видаються переконливими, незважаючи на те що лихоліття доби Другої світової війни справді впливало на свідомість людей іноді дуже непередбаченим чином. Але не в цьому разі. Практично всі лідери хасидських спільнот, яким пощастило пережити жахіття тотального винищення єврейського народу, не зрадили своїх попередніх переконань щодо права визволення народу Божого суто посланцем Господа. Найяскравішим прикладом тут є непримиренна ворожість до прибічників створення Держави Ізраїль сатмарського ребе, на тлумачення релігійних законів якого р. Тейхтал неодноразово покликався.

Поряд зі спробами довести наявність певної реальної або потенційної лояльності цадиків до ідей визволення природним шляхом р. Іссахар Тейхтал також вдається до богословсько-містичного обґрунтування потреби ворожого ставлення видатних лідерів релігійних спільнот до першого етапу розбудови Святої Землі:

Ми бачимо, що Сатана постійно стоїть і звинувачує нас, щоб затримати наше визволення. І в часи, коли відбувається розбудова Святої Землі, щоб підняти Шехіну з праху, він руйнує та опускає її в (царство, де панують темні сили) Зворотної Сторони (Сітра Ахара). Тому, якщо на початку розбудови за неї відразу візьмуться люди благочестиві та богобоязні, і всі побачать, що буде побудоване місто Господа, і уявимо собі, що першими в цьому русі розбудови землі й перетворення її в родючу будуть, наприклад, учитель наш із Белза, з Сеняви, з Гура, з Мукачева або інші цадики покоління, якби вдалося приховати це від Сили Суду або від Зворотної Сторони. Бо діяння наші спрямовані (на те, щоб) прийшов їм кінець та знищення і щоб зруйнована була їхня влада навіки-віків. Безперечно, Сила Суду і Зворотна Сторона знають і розуміють те, що бажають зробити цадики ті завдяки руху розбудови землі. Тому одразу повстане Сила Суду, щоб звинувачувати (той рух) і затримувати діяння рук їхніх [Teichtal 2013, 129].

У цьому судженні, окрім іншого, міститься прозорий натяк на поширене в хасидських колах вчення про прихід у світ довшій душі цадика. Згідно з ним, сили зла в небесному суді завдяки численним звинуваченням мають можливість нескінченно затримувати народження святої людини. Тому Всемилоливий має вдаватися до хитрощів. Він відбирає в досконалої душі значну частину її світла та розпорошує її частки серед звичайних вірян. Тоді обвинувач небесного суду, бачачи, що сили праведника обмежені, заспокоюється і дає йому зійти на Землю. Але, коли хасиди приєднуються до свого цадика, вони приносять із собою частки його власної душі, і завдяки цьому він здобуває всю повноту своїх можливостей, задуманих Творцем [Shohet 1979, 303–304].

Земля Ізраїлю є великим осередком святості, який певною мірою подібний до душі досконалого праведника. Оразу об'єднати ці великі джерела світла внаслідок

відчайдушного спротиву темряви вкрай складно. Саме тому небесна мудрість влаштувала все так, що спочатку справа благоустрою землі прабатьків була покладена на людей, далеких від відданості законам Тори, себто з погляду вищого суду грішних. До того ж цадики покоління щиро борються проти їхніх починань. Сатана заспокоюється і припиняє шкодити справі. Але надалі, згідно з численними висловами р. Іссахара Тейхтала, відбудеться відродження благочестя в усьому народі і завершення справи створення царства Божого на землі здійсниться під орудою цадиків [Teichtal 2013, 176–178].

Такого роду аргументація для знавців рабинської письменності є достатньо переконливою. Спростувати її завдяки наявним у згаданій традиції напрацьованим знаряддям полеміки можливо, але цілковито відкинути як безпідставну вкрай не легко. Проте р. Тейхтал у своєму останньому творі не обмежується компромісними концепціями на кшталт наведеної вище. Він також вдається до суворой критики духовних лідерів, що не визнають потреби природного шляху і борються проти нього. Ось характерний приклад такого роду висловів:

Справу викупу землі (Ізраїлю) ми маємо розпочати самі, а Господь завершить її. І треба розуміти значущість цієї мети. Бо кліпа перемагає навіть навидатніших цадиків, щоб вони знищили оту добру (справу). Бо вся сила кліпи пов'язана з вигнанням (єврейського народу). І зі знищенням вигнання буде знищена й вона... Тому і є цадики, які протистоять цьому, бо кліпа взяла над ними гору задля того, щоб знищити ту добру справу, яку Господь жадає в будь-який час та будь-яку мить. Варто, щоб (ми) пристрасно бажали повернутися до володіння спадком прабатьків... Кожна людина народу Ізраїлю має старатися для повернення до нашої Святої Землі і завдяки цьому посприяти з Божою допомогою наближенню остаточного визволення [Teichtal 2013, 41].

У цьому разі р. Іссахар Тейхтал, по суті, звертається до аргументації, характерної для писань р. Шапіри, переробляючи її відповідно до своїх нових поглядів. Мукачівський ребе, як це вже зазначалося вище, повчав, що внаслідок великої концентрації передвічного світла Свята Земля стає жертвою навали незчисленних полчищ сил темряви, які живляться іскрами божественного саява. Р. Тейхтал своєю чергою проектує ту саму аргументацію на душу цадика. Саме там унаслідок згаданих причин збирається задля харчування сила-силенна кліпи. Але переїзд до країни прабатьків загрожує породженням темряви загибеллю. Тому вони підкоряють собі розум видатних праведників і перетворюють їх на завзятих супротивників ідеї повернення на історичну батьківщину. Отже, цадики, не усвідомлюючи цього, перетворюються на слуги Сатани. Водночас жодним чином не заперечується факт, що вони є найбільшими серед людей осередками святості.

Проте, розвиваючи зазначену тему, надалі р. Іссахар переходить до жорсткої критики цадиків та впливових рабинів, які не підтримують масового повернення євреїв у землю прабатьків. Як приклад гідного наслідування для них він наводить рішення великого пророка Мойсея:

Мойсей цадик віддав душу свою за синів Ізраїлю. Якби Мойсей бажав прожити ще кілька років, то був би він живий. Бо сказав йому Святий, нехай буде Він благословенний: "Помстися мідіянам за синів Ізраїлевих, а потім відійдеш до народу твого" (Чис. 31:2). Отже, пов'язав Святий, нехай буде Він благословенний, його смерть із помстою Мідіяну, щоб повідомити тобі славу Мойсея. Він не сказав: "Оскільки я буду жити (поки помста не здійсниться), затримаю я поступ синів Ізраїлю"... Тому найпростіша серед простих речей полягає в тому, щоб не вірити тим, що відкладають (повернення до землі прабатьків) у наш час. Унаслідок певного враження їх самих вони роблять це. І самі себе вони пошивають у дурні, мовляв, наші наміри в ім'я небес. Вони керуються при цьому слабкістю, прихованою всередині [Teichtal 2013, 228].

Отже, згідно з думкою р. Тейхтала, Мойсей, якого він не випадково називає саме цади́ком, а не вчителем, як це заведено в рабинській письменності, обираючи між продовженням власного життя та смертю, віддає перевагу останній заради пришвидшення оволодіння євреями Землею Обітованою. Натомість сучасні духовні лідери народу діють рівно навпаки. Це тлумачення містить у собі прозорий натяк на вищезгадану проблему наявності сил зла в праведних душах. Шкаралупи темряви бояться смерті у Святій Землі і збивають цадиків з пантелику, лякаючи їх думкою про неминучу загибель. Справжні подвижники мали б піти шляхом Мойсея. Але, на жаль, релігійні лідери сучасного покоління виявляються слабкими і нерозумними щодо виконання своєї місії. Такого роду міркування приводять р. Тейхтала до очікуваного висновку, що справу порятунку народу Божого мають очолювати не сучасники, а великі праведники минулого, які фактично будуть виконувати роль цадиків. Згідно з ученням єврейської містики, така ситуація є реальною та досяжною, а не суто умоглядною.

Навіть цадики можуть бути розвідниками. Тому знайте, що всі ті, хто зараз, у час, у якому ми перебуваємо, проти повернення і проти розбудови та заселення землі, належать до спільноти розвідників. А всі ті, хто обрав повернення, – зі спільноти Ісуса Навина та Калеба. Відкрив учитель наш Арі, нехай буде благословенна його пам'ять, своєму учневі р. Хаїму Віталю, нехай буде благословенна його пам'ять, що до кожного, хто обрав заповідь, за яку праведник (цадик) віддав душу свою, прийде душа того цадика на допомогу... Це стосується і нас. Ісус Навин і Калєб віддали душу свою за те, щоб усі вирушили до Святої Землі, бо весь народ хотів побити їх камінням, а вони казали: "Піднімімося туди" (Чис. 13:3). Також і нам, якщо покладемо душу свою заради повернення, придуть душі Ісуса Навина та Калеба на допомогу [Teichtal 2013, 332].

Отже, палкі застереження очільників хасидських спільнот не мають засмучувати тих, кому допомагають більш видатні цадики, сумлінні виконавці волі самого Мойсея.

Наведені нами раніше повчання р. Тейхтала, поза сумнівом, озброюють вірян переконливою аргументацією на користь масового переселення в країну прабатьків, незважаючи на спротив видатних цадиків покоління. Проте вони не вирішують засадничої проблеми людей, тією чи іншою мірою близьких до хасидизму. На відміну від прибічників традиційного рабинізму, хасиди не звикли задовольнятися лише умоглядним спогляданням ідеальних людей минулого, описаних у сакральних текстах. Для послідовників цього руху критично важлива можливість бачити живих подвижників та наслідувати їхні вчинки. Усвідомлюючи цю проблему, р. Іссахар Тейхтал вирішує її в досить несподіваний та, з погляду релігійної людини, революційний спосіб. До того ж свої радикальні ідеї він вдало обґрунтовує майстерним тлумаченням творів фундаторів хасидизму та видатних учителів Тори загалом:

Учитель наш у книзі Ноам Елімелєх (Насолода Елімелєха) казав: «Загал Ізраїлю – всі вони цадики, як сказано в Писанні: "народ Твій – усі цадики" (Іс. 60:21). Тому, хоча деякі іноді грішать, все одно взагалі всі вони завжди перебувають у своїй святості. Нема сатани і нема того, що чинить зло серед них, боронь Боже. Завжди образ їхній викарбуваний у висотах небесних». Отже, ми бачимо, що пророк уподібнює загал Ізраїлю небесній державі, яка у висотах. На це натякає у своїх словах учитель, наш автор Ноам Елімелєх (Елімелєх з Лежайська), коли пише, що загал Ізраїлю є досконалим, нема в ньому вад і образ його викарбуваний у висотах. Тому так само, як неможливо виміряти небеса нагорі, неможливо виміряти цінність людей народу Ізраїлю, що стоять як престол слави у висотах. Тому неможливо викоренити їх унизу, бо саме вони засновники землі знизу, навіть у час, коли вони, боронь Боже, не виконують волю небес [Teichtal 2013, 93].

Згаданий у наведеному тлумаченні р. Елімелех з Лежайська (1717–1787) був найбільш рішучим і послідовним проповідником виняткової ролі цадиків серед усіх засновників хасидизму [Dubnov 1960, 378–388; Etkes 1998, 70–77; Piekarz 1999, 146–151]. Водночас, обґрунтовуючи ідею потреби в досконалих праведниках як посередниках між Богом і звичайними людьми, він час від часу підкреслював принципову можливість ідеальної ситуації, коли на цадиків перетворюються всі віряни. У нашому випадку задля доведення цього він використовує відоме містичне вчення, згідно з яким образи праведних нащадків Якова викарбувано на небесах. Р. Тейхтал підхоплює цю думку і витлумачує її у вигідному для власних поглядів світлі. По-перше, він, спираючись на авторитет видатного вчителя минулих часів, доводить, що працівники, які розбудовують країну прабатьків і тому зветься засновниками землі, є потенційно великими праведниками, незважаючи на порушення Закону Божого в поточній реальності. Все одно їхній зв'язок із власним небесним прообразом зберігається, хоча й залишається наразі непомітним. По-друге, написане містить прозорий натяк на те, що р. Іссахар Тейхтал вважає усіх тих простих людей цадиками, бо великий р. Елімелех, по суті, визнає такий стан справ.

Продовжуючи ту саму думку в іншому місці, р. Тейхтал зазначає:

“Народ Твій усі цадика навіки успадкують землю” (Іс. 60:21). Унаслідок того, що успадкують землю, називаються “народ Твій усі цадика” та сини світу майбутнього. І пояснює мідраш, що Яків після того, як врятувався від Есава, подумав у серці своєму: “Я зроблю заповідь, яка буде в очах Господа важливішою за всі інші заповіді” і придбав частину поля в Землі Ізраїлю. Те саме ми маємо зробити в наш час, бо внаслідок милості Господа до нас зберігся залишок біженців і пройшли вони між зубів левових цілими, щонайменше тілесно. Тому ми зобов'язані вчинити, як Яків, батько наш, зібратися з силою і здобути частку свою в придбанні полів та будинків і в заселенні землі [Teichtal 2013, 279].

Отже, саме по собі переселення у Святу Землю та придбання там нерухомості робить людину цадиком. Це знов-таки можна тлумачити і як перетворення її на звичайного праведника, і як те, що вона стане видатним хасидом, рятівником євреїв від усіх можливих бід.

Р. Іссахар Тейхтал називає також розбудовувачів Землі Ізраїлю янголами, надісланими Господом, щоб підготувати шляхи визволення обраного народу. Проте в хасидських творах цадиків часто називають янголами і саме їм приписують згадану місію.

Сказав пророк: “Ось Я посилаю янгола Свого, і він проторує шлях спочатку” (Мал. 3:1). Звідси випливає, що будуть готувати шлях перед приходом месії від Господа. І ота підготовка – це те, що відбувається в наші часи, коли підготовлюють Святу Землю, щоб вона була гідна приймати синів своїх. Це подібно до того, що я наводив у першому вступі з твору вчителя нашого, автора книги Мішнат Хасідім (Закон хасидів)²¹, – що коли розбудовують землю, то це ознака скорого визволення. (Це робиться) щоб приготувати її для прийому тих, хто повертається з вигнання. І ось ті розбудовувачі землі, а також царі, які дають дозвіл на це, є янголами, про яких сказав пророк: “Ось Я посилаю янгола Свого, і він проторує шлях спочатку”. Подивись у книзі Менорат га-Маор (Сяйво Світильника), де сказано: «Кожний, хто робить якусь важливу справу, навіть відповідно до природи своєї називається янголом, бо сказано в Писанні: “Зробив Він янголами своїми вітри”» (Пс. 104:4). Тому ті, хто готує та розбудовує землю, є посланцями Божими [Teichtal 2013, 120–121].

У наведених нами вище уривках визнання простих людей, зайнятих благоустроєм теренів історичної прабатьківщини, цадиками, що виконують ту саму місію, яку традиційно віряни покладали на лідерів хасидських громад, можна все ж

такі вважати певною риторичною прикрасою. Оскільки для р. Іссахара Тейхтала дуже важливо було переконати своїх релігійних сучасників у потребі підтримувати сіоністський рух, він, звичайно, міг у розпалі полеміки вдатися до певних перебільшень. Але остання книга р. Тейхтала містить вислови, що цілковито спростовують такі припущення. Найяскравішим і найпереконливішим серед них є такий:

Бачиться мені, що та проста людина, яка розбудовує землю без жодної інтенції щодо небес, лише заради власного блага, робить завдяки цьому більш виправлення у вищих світах, ніж їх робить якийсь цадик, напевне навіть найвидатніший серед цадиків, завдяки своєму північному виправленню (тікун хацот), з усіма тими риданнями й оплакуваннями Шехіни та вигнання, що, безперечно, роблять велике виправлення. Але все те виправлення, яке він робить, не досягає рівня виправлення, що спричиняє проста людина діяннями рук своїх, тим, що робить вона на практиці, навіть без жодної інтенції в ім'я небес... Знайшов я у книзі Ісмах Моше (Зрадів Мойсей), що практичне виконання заповіді, навіть без жодної інтенції, допомагає більше, ніж заповідь без реального практичного діяння, навіть з надмірною інтенцією [Teichtal 2013, 63].

Отже, простий трудівник відкрито проголошується більш важливим, ніж найвидатніший серед цадиків. Водночас його значущість обґрунтовується не в історико-політичному контексті сучасності, а суто з позицій духовної практики. У рабинській письменності, починаючи з талмудичних часів, існує повчання про виняткову важливість спеціальних нічних богослужінь, що називаються “тікун хацот”. Благочестиві люди мають прокидатися задовго до світанку, щоб учити тору і читати спеціальні молитви, присвячені оплакуванню зруйнованого храму, проханням про припинення вигнання і якнайшвидший прихід царя месії. У містиків цей ритуал набуває додаткового змісту. Він значною мірою присвячується встановленню гармонії у світі божественної плероми та позбавленню Шехіни від страждань вигнання [Halamiš 2021, 107–152]. Саме в такому вигляді північне виправлення було заведене в хасидів і вважалося надважливим обов'язком вірянина. Зрозуміло також, що найбільшу значущість мало здійснення згаданого служіння цадиками. Але р. Іссахар Тейхтал підкреслює, що нерелігійні люди, які працюють на Святій Землі, не лише створюють умови для порятунку єврейського народу, а й наводять лад у царстві небесному. Ба більше, вони роблять це краще, ніж найвидатніші голови хасидської спільноти. Відповідно, такі працівники, по суті, є справжніми цадиками.

Поряд з висловами про виняткову праведність окремо взятої нерелігійної людини р. Тейхтал також проголошує досяжність рівня цадика єврейським суспільством загалом, незалежно від ступеня благочестя окремих людей. Запорукою цього є єдність усіх, незалежно від релігійності та політичних переконань. «І це мали на увазі мудреці в повчаннях своїх, коли казали, що весь час, поки Ізраїль у спільноті єдиний, не може жодний народ та мова панувати над ними. Коли зібрані ми разом, здійснюються для нас слова: “Сім разів впаде цадик і знову встане” (Пр. 24:16)» [Teichtal 2013, 311].

Потреба єдності, як уже зазначалося вище, є одним із трьох головних пунктів політичної програми визволення єврейського народу, запропонованим р. Іссахаром. І наведений вислів є яскравим прикладом її майстерного обґрунтування. Проте він містить у собі дуже цікавий натяк. Річ у тому, що наведений вірш Святого Письма дуже поширений у зібраннях хасидських повчань задля пояснення права цадика іноді порушувати положення святого закону. Обраний праведник має поринати в безодню сил темряви, щоб визволити приховані там частки світла і в такий спосіб перемогти Сатану. Так само згуртована спільнота євреїв здолає усіх своїх ворогів, незважаючи на те що наразі в більшості своїй вона далека від благочестя. Єдність перетворює її на колективного цадика, який має право і можливість діяти відповідно до взірця провідних лідерів хасидів.

Зрозуміло, що таке перетворення р. Іссахар Тейхтал пов'язує з потребою переселення в землю прабатьків. У цьому контексті варто навести його тлумачення листа засновника хабаду р. Шнеура Залмана з Ляд до р. Леві Іцхака з Бердичева.

У час, коли людина з народу Ізраїлю в біді, Всемиловий спаси, вона може врятуватися від бід завдяки заслугі Землі Ізраїлю та мешканців її. Бо писав він (Шнеур Залман) відкритим текстом, що Земля Ізраїлю та її мешканці – це та сутність, що постає на допомогу нам у будь-який час, щоб допомогти нам у біді і врятувати нас від утисків [Teichtal 2013, 31].

Одним з найголовніших завдань цадика в хасидизмі є порятунок євреїв від різноманітних бід, як повсякденних, так і тих, що загрожують винищенням усього народу або окремих громад. У наведеному уривку ця місія покладається на Святу Землю та її мешканців. Разом вони являють собою єдину сутність справжнього цадика, який присвячує своє існування захисту богообраного народу.

Висновки

Проведене нами дослідження дає змогу зробити висновок щодо специфіки співіснування у вченні р. Іссахара Тейхтала концепцій, характерних для рухів сіонізму та хасидизму, які за часів життя нашого автора були непримиренними ідеологічними супротивниками і залишаються такими дотепер. З одного боку, р. Тейхтал абсолютно відкидав сподівання на будь-які дива. Визволення єврейського народу з багатовікового вигнання загалом та порятунок від Голокосту зокрема мали, згідно з його думкою, здійснитися суто природним шляхом завдяки зусиллям самих людей. Задля реалізації цієї мети євреям треба, відкинувши зайві суперечності, разом взятися за справу благоустрою історичної прабатьківщини та переселення туди усіх нащадків Якова, розпорошених по світу. Розраховувати потрібно тільки на власні людські сили та зібрані кошти. Лише коли згадане завдання буде виконане, Господь втрутиться в помітний для всіх спосіб і поверне строкате за своїми поглядами суспільство до законів Тори. Проте, з іншого боку, вся вищеприсана діяльність витлумачується як духовна практика, що безпосередньо впливає на божество і приводить небесну плерому у стан ідеальної гармонії. Отже, озброєний знаннями таємних сенсів сакральних текстів вірянин має переживати нові для традиційної людини форми активності як особливий містичний досвід. Певною мірою схожим способом, за два століття до того, засновники хасидського руху обґрунтовували потребу богослужіння під час звичайної побутово-господарської діяльності. Важливим у контексті нашого дослідження є факт наділення властивостями цадиків як окремих працівників, так і всього загалу розбудовувачів Землі Ізраїлю. Звичайно, всіляке піднесення людей праці було характерним явищем для лівих та націоналістичних рухів майже усіх напрямків у часи життя р. Тейхтала. Проте, з іншого боку, піднесення простих вірян до рівня досконалих праведників розглядалося Бештом та його послідовниками як одна з найголовніших цілей їхньої діяльності. До того ж в умовах, коли майже всі цадики засудили сіоністський рух, створення нового типу всемогутнього праведника для хасидів, прибічників визволення природним шляхом, було нагальною потребою.

Отже, р. Тейхтал у своєму вченні не просто об'єднував погляди двох ворожих спільнот, а й створив з їхніх ідеологій доволі переконливий синтез. Слід також згадати, що у другій половині ХХ ст. виникла низка угруповань неохасидизму, які в той чи інший спосіб сполучали ідеї старого релігійного руху з реаліями сучасності [Garb 2005, 40–41]. Станом на сьогодні наш автор не згадується як людина, причетна до згаданих громад. Проте наведені факти красномовно свідчать на користь того, що р. Іссахар Тейхтал має визнаватися одним із фундаторів цього релігійного напрямку.

¹ Приміщення в синагозі, призначене для вивчення Талмуду та інших текстів рабинської письменності.

² Польське місто, розташоване в 15 км від міста Тарнова.

³ Цадіки Сеняви. Походили з династії Гальберштамів, що очолювала цанзівських хасидів.

⁴ Адмор – аббревіатура слів “адонейну”, “морейну” і “рабейну”, що означає “господар наш, учитель наш та рабин наш”. Так зазвичай називали хасидських цадиків.

⁵ Р. Тейхтал почав покликатися на тлумачення законів р. Йоелем Тейтельбоймом до того, як останній став цадиком, коли той був простим рабином у закарпатському містечку Іршаві [Inbary 2017, 313].

⁶ Згідно з рабинським ученням, у царстві небесному існує прообраз Землі Ізраїлю. У місцині він здебільшого асоціюється зі сферою Шехіна.

⁷ Сіон – гора в Єрусалимі, на якій був розташований царський палац Давида та його нащадків.

⁸ Згідно з ученням кабали, сили темряви являють собою непрозорі оболонки, які не дають вільно поширюватися світлу. Вони називаються “шкаралупи” (кліпот).

⁹ Есав – старший брат прабатька Якова. У рабинській письменності символізує Римську імперію та інші ворожі євреям сили в земному та небесному світах.

¹⁰ Амалек – кочовий народ, який напав на євреїв під час їхніх мандрівок пустелею під орудою пророка Мойсея. У рабинських творах є уособленням вищих форм зла.

¹¹ Згідно з ученням мудреців Талмуду, світло, яке засяяло на початку творіння, було приховане, щоб відкритися людям у дні пришестя месії.

¹² Гур Кальварія – містечко під Варшавою, яке тривалий час було резиденцією очільників найвпливовішого в Польщі хасидського руху.

¹³ Приношення Елазара.

¹⁴ Згідно з ученням юдаїзму, цар месія має очолити третє визволення єврейського народу. Перше відбулося під час виходу з єгипетського рабства. Друге – внаслідок повернення з вавилонського полону.

¹⁵ Шела – скорочена назва книги Шней лухот га-брїт (Дві скрижалі заповіту), написаної р. Ісаєю Горовіцом (1555–1630).

¹⁶ Коробочки, що містять пергамент з уривками Тори, які нав’язують на лоба та ліву руку під час ранкової молитви.

¹⁷ Пальмова гілка, яку тримають у руках під час молитви у свято Куців.

¹⁸ Р. Кук стверджував, що світськими сіоністами керують приховані в глибинах душі благочестиві інтенції, які тривалий час залишаються неусвідомленими [Ravitzky 1993, 112]. Проте р. Тейхтал не застосовує такого роду компромісних концепцій.

¹⁹ Згідно з поширеним у кабалі вченням, сфера Малхут є небесним прообразом Землі Ізраїлю.

²⁰ Три покоління династія Омрі царювала в Ізраїлі.

²¹ Рав Емануель Хай Рейкі (1687–1743), видатний італійський кабаліст.

REFERENCES

- Buber M. (2001), *Be-Pardes ha-Hasidut*, Mosad Bialik, Jerusalem. (In Hebrew).
- Dov Ber Magid mi-Mezhirech (1976), *Magid dvarav le-Ykov*, Magnes, Jerusalem. (In Hebrew).
- Dubnov S. (1960), *Toldot ha-hasidut*, Dvir, Tel Aviv. (In Hebrew).
- Etkes I. (1998), *Tnuat ha-Hasidut be-reshita*, Misrad ha-betahon Hotsaa le-Or, Tel-Aviv. (In Hebrew).
- Garb J. (2005), *Hofaotav ha-koah be-mistika ha-ehudit*, Magnes, Jerusalem. (In Hebrew).
- Halamish M. (2021), “Tikun hatsot ve-gilgulav ad emtsa ha-mea ha-shva-esre”, in *Dereh Sefer*, Carmel, Jerusalem, pp. 107–152. (In Hebrew).
- Halfon E. (1998), *Milon Ivri-Kabali*, Amutat Or Tsah, Nof Ilon. (In Hebrew).
- Hershkowitz I. (2009), *Hazon ha-geula shel ha-rav Yissachar Shlomo Teichtal: Tmurot be-tfisato ha-meshihit be-mahalah ha-Shoa, Avodat doctor*, Universitat Bar-Ilan, Ramat-Gan. (In Hebrew).
- Hertzberg A. (1997), *The Zionist Idea: A Historical Analysis and Reader*, The Jewish Publication society, Philadelphia.

- Inbary M. (2013), “Aktivizm meshihy be-peulo u-ve-haguto shel ha-rav Haim Elazar Shapira mi-munkatch beyn shtey milhamot ha-olam”, *Katedra*, No. 149, pp. 77–104. (In Hebrew).
- Inbary M. (2017), “Mshihut, tsionut ve-hasidut”, *Daat*, No. 84, pp. 301–324. (In Hebrew).
- Kook A. I. (1961), *Igerot ha-reiyah: in 3 vols*, Vol. 3, Mosad ha-rav Kook, Jerusalem. (In Hebrew).
- Kook A. I. (1963), *Orot ha-Kodesh: in 3 vols*, Vol. 1, Mosad ha-rav Kook, Jerusalem. (In Hebrew).
- Koifman Ts. (2008), *Be Kol darkeha dahu: Tfisat ha-elohut ve-ha-avoda be-geshmiut be-reiya ha-hasidut*, Hotsaat Universita Bar Ilan, Ramat Gan. (In Hebrew).
- Pachter M. (1992), “Le-Virur ha-musag ‘khanut’ ve-‘gadlut’ be-kabalat ha-Ari ke-reka le-havanatam be-mahshava ha-hasidit”, *Mehkarey Erushalaim be-Mahshevet Israel*, Vol. 10, pp. 171–211. (In Hebrew).
- Piekarz M. (1999), *Hanhaga Hasidit. Samhut ve-emunat zadikim be-aspaklariyat sifruta shel ha-hasidut*, Mosad Bialik, Jerusalem. (In Hebrew).
- Ravitzky A. (1993), *Messianism, Zionism, and Jewish religious Radicalism*, The University of Chicago Press, Chicago & London.
- Ravitzky A. (1998), “Munkacs and Jerusalem: Ultra-Orthodox opposition to Zionism and Agudaism”, in *Zionism and Religion*, Brandeis University Press, pp. 67–92.
- Reiser D. (2016), “Hebetim be-haguto shel ha-rav Yissachar Shlomo Teichtal ve-iunim bamismahim hadasim”, in *Yad Vashem-Kovets mehrarim*, Yad Vashem, pp. 119–156. (In Hebrew).
- Sack B. (1995), *Be-Shaarey ha-qabbalah shel r. Moshe Qordovero*, Hotsaat ha-sfarim shel universita Ben Gurion be-Negev, Jerusalem. (In Hebrew).
- Scholem G. (1971), *The Messianic Idea in Judaism*, Schocken Books, New York.
- Shapira H. E. (1962), *Maamar zikaron tsadiqim*, Ch. Mashkovich, Jerusalem. (In Hebrew).
- Shapira H. E. (1991), *Sefer mashmia yeshua*, Hotsaat Emet Or Torah Munkatsh, New York. (In Hebrew).
- Shohet A. (1979), “Ha-zadik be-torat ha-hasidut”, in *Sefer Yaakov Gil*, R’ MS, Jerusalem, pp. 299–306. (In Hebrew).
- Teichtal Y. Sh. (2013), *Im ha-Banim Simha, Mishpahat ha-mehaber be-siyua*, Keren Ram, Jerusalem. (In Hebrew).
- Tishby I. (1971), *Mishnat ha-zohar, in 2 vols*, Vol. 1, Mosad Bialik, Jerusalem. (In Hebrew).
- Tishby I. (1984), *Torat ha-ra ve-ha-klipa be-qabbalat ha-Ary*, Magnes, Jerusalem. (In Hebrew).
- Turov I. (2019), *Uchenie osnovopolozhnikov khasidisma o vlasti tsadika: Mistika i realii mira sego*, Drukarskiy dvor Olega Fedorova, Kyiv. (In Russian).
- Turov I. (2021), “Vplyv khasydiv na vchennia ta hromadiansku pozytsiiu r. Avraama Kuka”, *Shidnij svit*, No. 1, pp. 65–84. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2021.01.065>
- Turov I. (2022), “Vzayemodiya hromady z tsadykom u vchenni r. Khayima Elazara Shapiry”, *Shidnij svit*, No. 1, pp. 114–133. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.15407/orientw2022.01.114>

I. В. Туров

Своєрідність сіоністських ідей у вченні хасидського рабина Іссахара Тейхтала

Р. Іссахар Тейхтал був одним з нечисленних представників ортодоксальної спільноти першої половини ХХ ст., які стали прибічниками ідей масового повернення євреїв на Землю Ізраїлю та активної співпраці зі світськими угрупованнями задля реалізації цієї мети. Тема відповідності його поглядів концепціям релігійного сіонізму була ретельно досліджена у працях Х. Гершковича, Д. Рейзера, М. Інбарі та ін. Проте проблема розвитку революційних ідей р. Іссахара в контексті віровчення хасидизму, послідовником якого він був, безперечно, потребує подальших досліджень.

Згідно з поглядами р. Тейхтала, визволення єврейського народу має здійснитися природним шляхом. Себто не треба очікувати на появу месії, який буде з Божою допомогою творити всілякі дива. Люди мають самі зорганізуватися, забезпечити власний переїзд на історичну прабатьківщину, перетворити її з пустелі на квітучий сад, розбудувати житло та виробництво. Розробляючи деталі цього плану, р. Іссахар спирався на взірці відповідних дій сучасних йому світських політичних рухів. З іншого боку, він витлумачував такого роду активність як духовну практику, описану у творах провідних кабалістів та вчителів хасидизму.

Наш автор стверджував, що розбудова Святої Землі приводить до поновлення гармонії в божественній плеромі.

Фундатори хасидизму, з працями яких р. Іссахар Тейхтал був добре знайомий, також проповідували ідею виняткової важливості служіння Господу під час звичайних побутових справ. Це було однією з найбільш значущих відмінностей їхнього вчення від поглядів традиційної рабинської еліти.

Особливої уваги заслуговує вчення р. Тейхтала про роль цадиків у вирішальні часи національно-визвольної боротьби. Воно фактично складається з трьох окремих концепцій: 1. Провідні цадики покоління не можуть очолювати розбудову Землі Ізраїлю, бо їхня участь викликала б непереборний спротив сил темряви; 2. Роль цадиків у справі повернення на історичну прабатьківщину реально виконують душі великих праведників минулих часів; 3. Роль цадиків у сучасних умовах виконують прості світські працівники, які розбудовують землю прабатьків. Остання теза, на думку автора статті, є не риторичним перебільшенням, а констатацією р. Іссахаром реального стану справ.

У висновках зазначається, що р. Тейхтала слід визнати одним із провідних ідеологів неохасидизму.

Ключові слова: Закарпаття; кабала; містицизм; націоналізм; р. Іссахар Тейхтал; сіонізм; хасидизм; цадики; юдаїзм

Стаття надійшла до редакції 1.02.2024